Массе а мехкий пролетареш, вІашагІкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГІАЛГІАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ✶ ШИНАРА, 5 АПРЕЛЬ, 1988 ШУ. ★ № 41 (7544). ★ Мах 3 кеп.

ПОЛИТИЧЕСКИ ЭКОНОМИЧЕСКИ ДЕШАР ІОМАДЕЛГА ТОАДЕ

ДІадахача шоаттдийнахьа КПСС областной комитета политически просвещене ЦІагІа хилар республика партийно-боахама актива собрани. Из хьайнийллар парте обкома хьалхарча секретара **В. К. Фотеева.** Актива собране дакъа лоацаш бар КПСС обкома членаш, партийни, советски, профсоюзни, комсомольски болхлой, министерствай а ведомствай а, предприятейи учрежденейи кулгалхой, специалисташ, юххьанцарча партийни организацей секретараш, партийни, комсомольски, экономически дешара пропагандисташ.

«Перестройкана идеологически Іалашо ечара политически экономически дешара система лоархІам лакхбара хьакъехьарча республика партийни организаце декхарех» доклад йир КПСС обкома секретара **С. М. Бекова.**

Пренешка къамаьлаш дир: КПСС Грозненски горкома шоллагІча секретара **М. Э. Баймурадова,** хьаьддача экономика школа пропагандиста, «Октябрьнефть» НГДУ планово-экономически отдела начальника **З. Н. Чевычаловас,** «Назрановский» совхоза парткома секретара **У. Х. Мислаурова,** КПСС Урус-Мартановски райкома хьалхарча секретара **В. Т. Сагаева,** Аргунерча «Пищемаш» завода токарий бригадира **Х. Б. Осмаевас,** Нохч-ГІалгІай гІишлон управлене парткома секретара **А. Б. Джукаева,** Л. Н. Толстоя цІерагІча Нохч-ГІалгІай паччахьалкхен университета ректора **В. А. Кан-Калика,** облсовпрофа секретара **М. Ж. Пугоевас,** «Автоспецоборудование» яхача завода директора **Л. М. Негинске,** КПСС обкома политически просвещене ЦІен заведующе **Л. П. Белоглазовас,** ВЛКСМ обкома секретара **А. Х. Амирханова.**

Республика партийно-боахама актива собране дийцача дешах резолюци тІанийцар. Цу тІа белгалдаьккхад, областной партийни организаце беррига организаторски политически болх КПСС ЦК февральски (1988 ш.) Пленума решенеш, КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. Горбачева даьча къамаьла тІа оттаяь перестройкана идеологически Іалашо яра программа кхоачашъяра тІадерзаде дезалга. Къахьегамхошта идейно-политически кхетам балара формаш а методаш а эргайоахаш тоае еза, «Къахьегамхой политически экономически дешара системана перестройка ярах» бола КПСС ЦК а цу хьакъехьара парте обкома бюро а соцамаш шеко йоацаш кхоачашделга вІаштІехьдаккха деза. Экономически всеобучо гІо де деза республика къахьегамхой вай ханара экономически уйла йолаш хилийтара, доал дара экономически методаш царна Іомаяра, хозрасчета, производственни вахара демократизаци яра, самоуправлене хьалашка уж болх бе Іомабара.

Актива собране дакъа лаьцар КПСС ЦК юрта боахамеи кхачан промышленностеи Отдела сектора заведующе **Н. С. Деревянкос.**

Яхъа дневник

ЛаьрхІар кхоачашду

Укх шера цхьоалагІча январе денз самофинансированеи йиззача хозрасчетеи кердача системага яьнна болх беш я СССР 50 шу дизара цІерагІча Грозненски химически завода коллектив. *Укх шера план ханал хьалха кхоачашъяра* доккхий декхараш тІанийцад цо. Мишта кхоачашду химикаша шоаш тІанийца декхараш? Экономически реформа кердача хьалашка кхаь бетта цар баьча балха итогаша хьахьокхачох уж шоай деша дай ба ала йиш йолаш да. Ерригача ассортиментагІа продукци арахецарен дерригача технико-экономически хьокхамийи укх шера хьалхарча квартала план толаме кхоачаши тІехкхоачаши яьй цар. Паччахьалкхен планагІа лаьрхІачул совгІа арахийцай 45 эзар сома маьха тайп-тайпара продукци. Заводе ерригa арахецача продукцех 37,4 процент яр паччахьалкхен дикала Знак йолаш хилийтай, планагІа хила езаш йола из продукци 35,6 процент мара йоацача. Шоай потребителашта продукци лоаттаяра дола договорни декхараш а толаме кхоачашдаьд цар. Дикка лохдаьд арахецача продукцега дІадодаш дар, лакхъяьй къахьегама овсарле.

Предприятерча производствай, цехий коллективех цхьаккха яц квартала планах лоархІа ца еш йиса. Царна юкъе а къаьстта дика болх барца белгалъяьннай Кальной Виктор Федоровичи Пташкин Анатолий Дмитриевичи керте латтача спирти полиэтилени арахецача цехийи Нырков Валентин Ивановича кулгалдеча фенол арахецача цехеи коллективаш. Шоай производственни хьокхамаш денгара денга дикагІа хулийташ къахьегаш ба химикаш укх апрель бетта а.

Деша дай бац

ШийтталагІча пятилетка кхоалагІча шера план ханал хьалха кхоачашъяра шоай таронашкеи кхоачамашкеи хьежа а хьажа, доккхий социалистически декхараш тІанийцад Н. Анисимова цІерагІча Новогрозненски мехкдаьтта чакхдоахача завода технологаша. Чакхбаьннаб укх шера хьалхара кхо бутт. Долче, мишта кхоачашду цар шоаш тІанийца декхараш? Шу доладелча денз баьча балха итогаша хьахьокхачох къаьгга гуш да тІанийца декхараш шоаш тІанийццача бесса каьхата тІа дисалга. Ер шу доладелча денз хІанзалца хьа цар арa ца хецаш йисай йиъ миллион совгІа сома маьха тайп-тайпара продукци. Ший потребителашта продукци лоаттаяра дола договорни декхараш кхоачаш а ца деш, тІадиса декхараш миллионаш сомаш мах болаш да. Иштта кхоачашъяц къахьегама овсарле лакхъяра, арахецача продукцега дІабода мах лохбара, паччахьалкхенна пайда лу заданеш а.

Цун керттера бахьан предприяте технологаша производственни мощностехи балха ханахи бизза пайда ца ийбар, материально-технически Іалашо елга эсала вІаштІехьдаьккха хилар, каст-каста технологически режим телхаеш моттигаш нийсъялийтар.

Товарни продукци арахецара дІабахача кхаь бетта план кхоачашъяьяц заводерча цехий цхьаккха коллективо. Царна юкъе а къаьстта во болх а беш, паччахьалкхен декхар дукха тІадусачарех я Резникова Татьяна, Егорова Галина керте латтача шоллагІчеи кхоалагІчеи цехий, Волняков Иван Николаевича кулгалдеча № 11 йолча цеха коллективаш.

Парте XXVII съезда решенеш, мохк социально а экономически а дегІабоалабара цига тІанийца йола программа кхоачашъеш йоккха терко ю вай республике укх тІеххьарча хана, нах баха фусамаш а соцкультбыта объекташ а хьалъярца цар вахара хьалаш тоадара. Города тайп-тайпарча миІнгашка дукха да хІанз хьалдеш латта цІенош, соцкультбыта даькъера гІишлош.

Царех цаІ я Бароновски тІийна тІакхоаччача аьтта оагІорахьа Шолжа йистте хьалъеш йола 100 моттиг хургйола общежити-гостиница. Хоза куц-сибат долаш хургъя общежити, цун ерригa а нах бахаргбола 5 этажи административни корпуса ши этажи хьалъяь яьлча. Из лоархІаме гІишло хьалъер я № 5 йолча гІишлон - монтажни управленена чуйоагІача прораб Хайдаева Тамара керте латтача участка барттайна интернациональни коллектив. Укхаза къахьегача наха юкъе ба дуккхача къамий викалаш. ВІаши оагІув хьаллоацаш, эшачоа гІо дара хІаравар оарцагІвоалаш, шоашта хьалхашка латта бехктокхаме декхараш болхлоша кхетадеш, озабезам ца беш, доагІар цІенхаштта шоайла хьадехаш хилар бахьан долаш коллектива аьттув баьнаб гІишлю хьалъе йолайича денз нийсденна тІехьадисар дІа а даьккха, хІанз гІишлон-монтажни балхаш графикагІа делга вІаштІехьдаккха.

Къаьстта массехк дош ала деза прорабах Хайдаева Тамарах шийх. 1958 шера спецнаборагІа деша эттар ГНИ гІишлон факультете. Толаме из чакх а яьккха, хІанзалца хьайоагІа из атта боаца инженера-гІишлонхочун болх беш. Цо кулгал а деш, итташ объекташ я города тайп-тайпарча моттигашка хьалъяь.

— Укх гІишлон хьал кхы а дикагІа хургдар тахан, нагахьа санна соахка УМС-а тхона новкъарле яьецаре. ВорхІ бутт баьккхар оаха тхона чІоагІа эшаш йола башенни кран цар хьал ца оттаеш. хІаьта иштта тоъал ха яьннай цо тхона эшаш йола шоллагІъяр хьал ца оттаю а. Цул совгІа, здане конфигураци чоалхане хилар бахьан долаш гІишлон балхий фронг шерра хулийталга вІаштІехьдалац тха. Нийслу кхыйола халонаш а. Цхьабакъда царех лоархІаду тхо. ПланагІа ер гІишло керда шу хьатІаотташ эксплуатаце дІаяла езаш я. Из а вІаштІехьдаргда тха, хІана аьлча укх ший балхах цІенхаштта логлазаш ва хІаравар.

ДІахо ший коллективах дувцаш къаьстта белгалбаьхар цо производства ветеранаш, лакха говзал йола специалисташ плотникаш А. Верзун, Н. Лихачев, каменщикаш А. Байсангурова, Б. Марченко, сварщик М. Эльдарханов, цар гІончаш, къона гІишлонхой А. Эдилов, Х. Садаев, Р. Муцаева, Т. Хаслаханова, кхыбараш.

СУРТАШ ТІА: 1) балхах дагабовлаш латт (аьрдехьара аьттехьа) Р. Муцаева, Т. Хайдаева, В. Соломатин, С.-Хь. Умбиев, А. Маслов, Т. Хаслаханова; 2) Къона каменщик А. Эдилови сварщик М. Эльдарханови.

Р. АУШЕВА сурташ.

Репортаж

БАЛХАШ СИХДАЬД

Балха ди чакхдоала ха яр. Сунженски района «Путь к коммунизму» яхача колхозе со нийсвеннача хана. Цига хезар сона, боахаме эггара хьалха бІаьстан - кхашкара балхаш дІадоладаьраш кхоалагІча механизированни отряда механизатораш ба, аьнна.

Цига дІакхаьчача, сона бІаргдайна сурт дега тоам бергболаш дар. Аз лакхе маллара, балха ди чакхдоала ха яле а, цхьабакъда, цига нийсвенначунна хеталургдар «ераша-м», тховсара чубаха дага а бий-хьогІ», аьнна. Селла безам тІагІоргболаш, кадай шоай болх дІахьош бар отряда къахьегамхой. Сеца ха йоацаш, дІаьхача кхашка гІолла го тувсаш лелар тайп-тайпарча маркех йола массехк трактор. Иштта мара, хьадеш хІама доацаш ихьа дегІ дацар бІаргагуш. Са къамаьл хилар цу отряда начальникаца Чуприн Николай Ивановичаца.

— Цхьа сахьат меттел, минута а дукха я хьона хІанз тха балха, — йоах цо, — селханара ди болх бе низткъал дар, хІаьта таханарча дено дегаш гІоздаьха да тхо. Цудухьа, ха а зехьа ца йоае гІерт тха отряд.

Кхашкара балхаш дІадоладаь 2—3 ди мара деце а, дикка балхаш кхоачашдаьд мехотряда къахьегамхоша. 151 гектара тІа йисте баьнаб уж кен дІабийна. ХІаьта, 76 гектар тІа люцерна дІае болалуш а ба. Цул совгІа, эзар гектар совгІа культиваци яь чакхъяьккхай. Иштта, макхаш даьха а чакхдоалаш латт.

Уж балхаш кхоачашдеш ба отряда дикагІбола механизатораш И. Расученко, Н. Липчанский, М. Дреммога. Н. Беседин, кхыбараш. ХІара минота а тІехь бизза пайда эца гІерташ хьинаре къахьегаш ва царех хІаравар.

Укх шера отрядо тайп-тайпара юртбоахама культураш кхеергйола майда 1680 гектар я. Белгалдаккха доагІа, кхашкара балхаш укхаза хІанз укх сахьате, лакхача темпашца лелаш хилар. Отряда начальника Н. Чуприна яхачох, Іалаьмате дика дІадоладаьд отряде социалистически яхь лелаега а. Таханарча дийнахьа ер вогІа ва, ер дикагІа ва ала йиш йоацаш, тІехдика къахьегаш ба беррига механизатораш.

Кхаш леладерашта укх шера моральни а материальни а совгІаташ телара йола условеш ханнахьа белгалъяьхай боахама кулгалхоша. Цхьа механизатор вац отряде беча балхах шийна хьакхоачаргдар фуд ца ховш. Цу тайпарча гІулакхаша, къайле яц, ахархой, балхацара безам совбоакх. Цунга хьежжа цар къахьегама овсарле а лакху.

Дог тийша ба отряда механизатораш, пятилетка кхоалагІча шера, цІаккха ца хиннача тайпара, лакха хьувкъам шоаш чуэцаргхиларах. Цу гІулакха цар де эшаш хІама дисадац цхьаккха а. Деррига шоай хьинар тІа а дахийта, дизза гІулакх дІакхачийтад цар боахама кхашта. Иштта, тешнаме болх бергболаш вІаштІехьа яьккхай ерригa шоай техника а.

Мелла йоккха балха опыт хиларах, мелла йоккха из коллектив хиларах, нагахьа санна къахьегама дисциплина коллективе ца хуле, боагІача бесса цар болх дІагІоргбац цІаккха. Цу деша маІан а дика кхетадеш ба отряда къахьегамхой. Ала доагІа, къахьегама дисциплина укхаза, хила езача бесса я, аьнна. Цунга хьежжа, аьттув а хул механизаторий лерхІаш дар кхоачашде. Цудухьа, керттера укхаза лоархІаш дар — дисциплина.

М. МУТАЛИЕВ, тха соб. корр.

Цхьайолча хоржамий округашка гІолла НГІАССР Лакхехьарча Совета депутаташ харжара йолча окружной хоржамий комиссешка

Окружной хоржамий комиссешка хьачуденнача Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета депутатал харжа кандидаташ оттабарах долча протоколашкеи йоагІаш йолча хоржамий округашка гІолла шоаш депутаталла харжара раьза болча кандидатий заявленешкеи хьежа а хьежа, окружной хоржамий комиссеша «Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совете харжарах» долча Нохч-ГІалгІай АССР Закона 39, 41-ча статьяшка хьежжа Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета депутаталла харжара укх кандидаташта регистраци яьй:

Алехин Вениамин Афанасьевич, 1946 шера ваьв, эрсе, КПСС член, КПСС Нохч-ГІалгІай обкома секретарь, г. Грозперча **№ 23 йолча Заводски хоржамий округе гІолла** харжа оттаваьв В. И. Ленина цІерагІча Грозненски мехкдаьтта чакхдоахача завода къахьегама коллектива.

Данилец Валентин Митрофанович, 1942 шера ваьв, эрсе, КПСС член, КПСС Заводской РК хьалхара секретарь, г. Грозперча **№ 26 йолча Маяковски хоржамий округе гІолла** харжа оттаваьв «Грозгипронефтехим» института къахьегама коллектива.

Мальсагов Уматгире ГІапур, 1938 шера ваьв, КПСС член, Нохч-ГІалгІай АССР унахцІено лораяра министр, Малгобекски района **№ 98 йолча Пседахски хоржамий округе гІолла** харжа оттаваьв «Малгобекский» яхача совхоза къахьегама коллектива.

Чернышев Павел Павлович, 1936 шера ваьв, эрсе, КПСС член, Нохч-ГІалгІай АССР чурча гІулакхий министр, Надтеречни района **№ 104 йолча Знаменски хоржамий округе гІолла** харжа оттаваьв «Чеченингушводстрой» гІишлон управлене ПМК-2 къахьегама коллектива.

Попова Валерия Васильевна, 1939 шера яьй, эрсе, КПСС член, КПСС Сунженски РК хьалхара секретарь, Сунженски района **№ 139 йолча Орджоникидзевски хоржамий округе гІолла** харжа оттаяьй «Победа» яхача колхоза къахьегама коллектива.

Куницын Игорь Николаевич 1940 шера ваьв, эрсе, КПСС член Нохч-ГІалгІай АССР военни комиссар, Урус-Мартановски района **№ 147 йолча Горски хоржамий округе гІолла** харжа оттаваьв «Сельхозхимия» яхача Урус-Мартановски районни производственни объединене къахьегама коллектива.

В. Ш. Дагаевна «РСФСР халкъа артист» яха сийлен цІи яларах дола

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума УКАЗ

Советски музыкальни искусство дегІакхувлача дуккхача шерашка беркате болх барах **«РСФСР халкъа артист»** яха цІи лойла **Дагаев** Валид Шитаевича — Нохч-ГІалгІай паччахьалкхен филармоне солиста.

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума председатель В. ОРЛОВ.
РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. ЧИСТОПЛЯСОВ.

г. Москва.
1988 шера 31 март.

Нов. В. Б. Виноградовна Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота яларах дола

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума УКАЗ

Дуккхача шерашка беркате Іилман-пропагандистски болх барахи общественни вахара хьинаре дакъа лацарахи ваьча денз 50 шу дизарца дувзаденна Нохч-ГІалгІай Автономни Советски Социалистически Рспублика Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота лойла **Виноградов** Виталий Борисовича — «Знание» яхача общества республикански организаце правлене председатела.

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.
Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный.
1988 шера 3 апрель.

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета бархІлагІа сесси хьаеллара

БархІазлагІа хержача Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета бархІлагІа сесси хьаелл 1988 шера 8 апреле Іуйрийна 10 сахьат даьлча КПСС обкома политически просвещене ЦІагІа.

Депутаташта регистраци ергъя 1988 шера 7 апреле Іуйрийна 9 сахьат даьлча денз сайрийна 19 сахьат даллалца Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиуме (Победа пр. 23, 4-гІа этаж, ком. 48), 1988 шера 8 апреле Іуйрийна 8 сахьат даьлча денз КПСС обкома политически просвещене ЦІагІа.

16 апреле—коммунистически субботник

Кхайкарал даьраш болча

В. И. Ленин ваьча денз 118 шу дизара сийна 16 апреле Ерригсоюзни субботник е, аьнна, Москверча толашагІа йолча промышленни предприятей инициатива хьал а лаьца, цу дийнахьа низ кхо ца беш болх бе Сунженски района беррига къахьегамхошка кхайкарал даьд «Победа» колхоза коллективо. ХІаьта кІезига балхаш дац цу дийнахьа цо де дезараш. Цу боахамера 450 саг хургва «цІеча шоттдийнахьа» дакъа лоацаш. ДукхагІболчар массе хана шоаш беш бола болх бергба. Масала, механизатораш лаьтта тоадеш, бІаьсти юв культураш дІаювш хургба цу дийнахьа, хІаьта хьайбаш леладераш — фермашка де дезар деш.

Колхоза конторерча наха, балхах мукъа бараша автопарка, мехмастерске, фермай ковнаш цІендеш, керда гаьнаш дІайогІаш, помещенешка лостам беш къахьегаргда.

Субботнике дакъа лоацаш хургболча наха хьинаре болх бе йиш хургйолаш эшар Іалашдара штаб вІашагІъеллай. Цунна кулгалдеш колхоза профкома председатель Глазкова Зоя Александровна я.

Цу дийнахьа болх баь даьккхача ахчах 1150 сом района социальни, бытовой, культурни хьалаш тоадара йолча фонде дІачулургда.

Х. МАГОМЕТОВ.

Къахьегама цІей

Москвичий инициатива хьал а лаьца, В. И. Ленин ваь 118 шу дизача денна хетадаь дола Ерригсоюзни коммунистически субботник укх шера 16 апреле дара дика кийчо еш ба «Аргунводпром» производственни объединенеи цунна чуйоагІача керттерча предприятеи болхлой, инженерно-технически болхлой, гІулакхера нах. Доккхий декхараш тІанийцад цар вокх деношкарчул дуккха овсарегІа цу дийнахьа къахьегара. Де мел деза балхаш хІанзехьа белгалдаьхад. Ерригсоюзни коммунистически субботнике объединенера балха араваргва 1260 гаргга саг, хІаьта керттерча предприятера цига дакъа лоацаш хургва 480 болхло. Къахьегама вахте латташ боаца болхлой, инженерно-технически болхлой, гІулакхера нах лостам беш хургба цехашка, керттерча предприятена а объединенена а гонахьарча моттигашка.

Къахьегама цІей долча дийнахьа объединене болхлоша арахецаргья 40 эзар сома маьха тайп-тайпара продукци, хІаьта керттерча предприяте коллективо арахецаргья 30 эзар сом мах бола товарни продукци. «ЦІеча шоаттадийнахьа» керттерча предприяте формовщикаша арахецаргья 420 кубически метр аьшкбетона изделеш.

Ленински коммунистически субботник долча дийнахьа къахьегама вахте латтараша шоаш даьккха 2500 сом алапи пятилетка фонда юкъедахьа дош деннад.

С.-С. САИДОВ.

Берригаш а болх беш хургба

Сунженски района потребительски кооперацe къахьегамхошта юкъе хІанзле а шоаш «цІеча шоаттдийнахьа» бергбола болх белгалбоаккхаш вІашагІкхетараш хиннад.

СубботникагІа эшаш дар кхоачашдара, болх беш бола нах Іалашбара лаьрхІа штаб вІашагІъеллай.

Цига бергбола болх белгалбаьккхаб. Цу дийнахьа, субботние дакъалоацаш хургва 780 саг. Царех цхьабараш шоай балха моттигашка болх беш хургба, шоаш баьча балхах цу дийнахьа даьккхача алапех 2600 сом машара фондеи берий фондеи дІадала лаьрхІад.

Укх деношка къахьегамхошта юкъе массово - политически кхетам балара балха дакъа лоацаш ба потребкооперацe обществера активисташ.

Т. ХАШАГУЛЬГОВА.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ —

Конференци йолча зале: Р. Аушева сурташ.

ВIАШИ БУВЗАМ БОЛАШ ЛЕЛАДЕ ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНИ, ПАТРИОТИЧЕСКИ, АТЕИСТИЧЕСКИ КХЕТАМ ЛУЛГА

Оаха хьалхагIа хоам ма барра, укх шера 30—31 марта Грозне хилар къахьегамхошта интернациональни а атеистически а кхетам балара проблемашта хетаяь зональни Iилма-практически конференци.

Конференце яьча докладашеи хоамашеи къаьгга хьахьекхар доккхийча а зIамигача а къамашта юкъера доттагIали вошали чIоагIдара, къамашта юкъе гIулакхаш леладеча лакха культура хилийтара, национализм а шовинизм а цIенъяь дIаяккхара, керда традицеш а Iаьдалаш а хьакхоллара, атеистически кхетам лулга тоадара Коммунистически партеи Советски паччахьалкхенои даим йоакхо елга.

Iилманхошта хьалхашка «ВIаши бувзам болаш леладе интернациональни, патриотически, атеистически кхетам лулга» яха доклад йир Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатела Х. Х. БОКОВА.

Тахан оаха кепатох из.

Цига дийцачун боккха лоархIам кхета а беш, оаха лерхI дIахойодача хана а къахьегамхошта интернациональни, патриотически, атеистически кхетам балара проблемаех, социалистически обществе къамашта юкъера гIулакхаш дегIакхувларах, дина-националистически уйлаш дIаяхарах, къамашта юкъе доттагIал а вошал а чIогIдара де дезарех йола зональни конференце кхыча доакъашхой материалаш кепаетта.

СОВЕТСКИ общества вахара ерригача оагIошка, цу юкъе идеологически яр а йолаш, шеко йоаццаш эшаш да хьалха хеташ хиннарашка кердача тайпара хьажар, наха интернациональни кхетам балара балха хьалага къаьстта а хьожаш.

Цу даькъе кIезига дисадац вай ца деш. Цу балха мах вай бора ювцаш йола область, республика социально-экономически даькъе дегIаярга хьежжа. Цу е кхыча моттигашка къамашта юкъерча гIулакхашка хиннача аномалеша цу тайпара мах барга кхыча тайпара хьежа дезача оттадаьд вай.

Цар вай дуг укх выводага: интернационалистически, патриотически, атеистически хетараши нигати чIоагIлулга ше-шегIа, наьха вахара социально-экономически хьалаш хувцадалара тIехь-тIехьа хьахилац, из хьахул ширъяьннача уйлашцеи къаеннача традицешцеи лоаттабеча ирача къоавсаме, къамашта юкъерча гIулакхий лакха культура, социалистически оамалаши традицеши дегIайоалаяра тIатеIIа болх беш хилча.

Социализма хьалашка къаман хьашташта эшарий, башхалоний терко елга тIадерзадаь да эксплуататорски строяс хьакхелла эггара йоккхагIйолча новкъарленех цаI — къам духхьал шийна чухьерчар дIадаккхара, наьха творчески низаш сомадахара, социализма беркат довза а цох пайда эца а царна таро ялара. Практико хьахьокхача бесса, боккхача боараме цох тийша да къахьегамхой революционни хьинар, керда общество хьалъеча цар лоаца дакъа. Долче, парте къаман дешай ю терко духхьал интернационалистически мотивашкара хьаена ца Iеш, вай мехка халкъий социалистически интернационалистически уйлаш ма хулла кIоаргагIа гучайоахаргйола къамашта юкъе тешам хилара хьал оттадара тIаерзаяь я.

Вай хьалашка интернациональни кхетам балара ходам беш йолча цу оагIоно хьалхадоаккх ийрчача гIулакхашца къовсам лоаттабе безалга, ширъяьнна оамалаши Iаьдалаши дIадаха дезалга. Цунца дувзаденна декхар отт къамани динеи фактораштa юкъерча бувзама ший тайпара белгало теоретически кхетаяри яшхари.

Вай обществоведаша йоккха фактологически материал гулъяьй, хIанзарча этапе къамандари дин дари шоайла вIашкадара хьалаши факторашн гучаьхай, историга диллача дн общественни сакхетама форма санна дIаоттар национализм хьахилале хьалха хиннадале а, национализми дин шоайла гаргадоаладу моттигаш хьахьекхай.

Национализмо, духхьал ший къаман чухьерчаро дохк дулл наьха дегашка а уйлашка а, цар бIаргашта искусственни пордув олл, даим хувцалуш хьадоагIача дунен тIа нийса никъ лаха новкъарле а еш. Царна дIакаравахачо хIанзарча дунен бокъонца йола маьхаленаш гора а йовзара а, хьакъалаца къахьегаш долча адамлен кхыча викалашца цхьана кердача тайпара из хьалдара таронех воаккх ше.

Национализми дин экстремизми кхайкаераш даим а тIагIертта а шоаш леладер наха нийса да аьнна моттийта гIерт, цул совгIа шоаех бокъонца адамлен культура, дог-цIенал, гуманизм лелаю нах хетийта гIерт.

ХОВШ ДА, Iилман-технически революце, керда общество хьалъечарча прогрессо хIанз дукхагIъяраш бокъонца анахронизм а хинна дIаэттача къаьнача патриархальни традицех наьха дегаш юхадаьхалга. ЧIоагIлуш йоагIача быта кердача формай, кердача традицей низа кIал яшаш йоагIа цар а цар даьй а вахар даим хувца ца луш латтаргда, аьнна, метта уйла. Кердача вахаро, общественни гIулакхаш эргадахара тIаберзабаь болча хьинареча къахьегамо, къамашта юкъера гIулакх чIоагIдаро таро лу къаьнара оамалаш дIачIоагIъе геттара гIо деш хинна, национализмо хьалъяь новкъарленаш дIаяха. Социализма мехка кортамукъача къахьегамхочоа хьалхашка хьаделлалу дог тохадолийтача творчески къахьегама керда доазонаш. Дерригача советски халкъо низ ца кхобеш беча балха юкъе ший моттиг лех цар. Цунца цхьана, даьйи даьдаьйи дикагIйолча традицешта корта а бетташ, ший мехкарча дукккхача ноахалашта деза хинначунгахьа букъ берзабе ловш а из де хьашт долаш а вац из.

Сага шийна атта дац бIаьшерений духовни тIехьаленца бокъонца маьхе дар а зене дар а хьакъоастаде. ХIаьта идеологически болх хьинаре ца беча моттиге дин викалаша наха тоъал Iоткъам бе а йиш я. Уж ба-кх «гаьннара хьайоагIа» къаман традицеш, даьй оамалаши нраваши каст-каста кхайкаераш, къаман вахар бокъонца хувцалуш латталга, цу эргалонаша къаьнача маьхаленашка кердача тайпара хьажа вай тIахьехалга шоашта ховшше лечкъа а деш.

Масала, Нохч-ГIалгIайчен профтехобразоване дешархошта юкъе даьча социологически тохкамий даннеша хьахьекхар, дикача гIулакхашта тIакхувш бола дукхагIбола мехкарийн кагий нахи царех къаман традицеш хеташ болга.

Нагахьа санна дин викалашта къаман маьхаленашка кхайкалга шоай вахар лорадара, ширъяьнна оамалаши традицеши хьаллацара тIаберзабаь низ бале, тIаккха националистически уйлаш хьалхьеераштa динга кхайкалга кердача социалистически вахара хьисап чIоагIлуш латташ хилара йола реакци я. ДукхадукхагIа болча вай мехка бахача наха могаеча а хьаллоацача а юкъарсоветски, интернациональни маьхаленаш а ца лувцаш, ширдаьннар хьаллувцачар хьалхестаю «къаман оамала» моцагIа денз хьайоагIа атрибуташ, царна духьале яр къаман деза долчунца хийравалар санна лоархI. Цу тайпара пропаганда лер йоацаш йисац. Цхьабола кхы Iа яха дукха боаца нах цу хабархой кара болх.

Цунца дувзаденна, доттагIлен хьисапе партийни хьисапе аргда аз, цхьабола партийни, советски болхлой, пропагандистски актива ка аьгар дукха ха йоаццаш Нагорни Карабаха гонахьа хиннача гIулакхашта хьалхашка. Цу событеша къаьгга гучадаьккхар, вайна хетачогIа, шин республика — Азербайджанеи Арменеи—кулгалхой цхьан хана денз къамашта юкъерча гIулакхий пха хоа ца луш бисалга, къаман гIулакхашта кулгалду законаш цар теркал ца деш диталга, цудухьа этта хьал тоаде уж кийча ца хинналга. Новкъа дале а, совле яьккхар бокъонца йола а кIедж йоаха а проблемаш хьалхьеярца, доккхий къамаьлаш дувцарца тоъал дукха нах экстремистски а бехк бе беза а гIулакхаш дара тIахьеха мегачар.

Цу ханна, хетачогIа, из ала кIийле йолаш да вай, нагахьа санна вежарашха долча халкъий интернациональни цхьоагIо, царна юкъе чIоагIа барт хилара уйла белгалъяьннаецаре, цу гIулакхий тIехьаленаш цIенхаштагIа хургьяр, аьнна. Вай юха а теша таро хилар вай общество советски наьха интернационализмах бокъонца болаш болча а хоарцабе йиш йоацача а низах санна ког гIортолга е йиш йолгах.

НационалнзмагIара хьабоагIа экстремисташ кхыча наха шоаех къаман оамалаши традицеши лораераш ба, аьнна, хетийта гIерт. Ма дарра аьлча, уж кхыча халкъашта духьалбаха гIерталга да из.

НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИ элементех дIакхет дин экстремисташ, динцара хийравалар, атеист хилар — саг ший къамах хадар, ший халкъах къастар санна лоархI цар.

Цар а вокхар а динеи къаманеи факторий бувзам тенденциони берз. Цу е вокх халкъо ший къамандар динца, духхьал динца мара чакхдаккхац яха тезис юкъейоалае гIерт уж. Из дарца нах динах тешалга дукхача хана дензара халкъа оамалца йола белгало санна хьагойт, ди ца хилча халкъ хIанз дар хургдацар ала гIерт.

Нах динах тешалга даим дахаргдолаш хIама де гIерт цу наькъаца.

Ца дувцаш дита йиш яц, тIеххьарча даькъе а доацаш, националистически, дин гIулакхаш дIачIоагIдара новкъостал ду бахьан. Укхаза дувцар къаман патриотизми сийи харцахьа кхетаделгах да, общество цхьан моттиге латтара хьалашка цигара хьадоагIар бокъонца долаш дар ше долчул хозагIа хетийта, дукккхача явленеех «цхьа хIама» да алийта, дарба доацаш дуса лазараш кхычарна гургдоацаш хьуладе, уж ма хулла кIоаргагIа лочкъаде гIерталгах да. Цу тайпарча гIулакхашца къовсам лоаттабара эггара тешамегIа дола герз гласность я. Цу тайпара гласность ца хиларо уж гIулакхаш хьахилийтара дика таро лора. Нагахьа санна, мел чIоагIа къайладахьа гIертарах, цхьадола ийрча гIулакхаш гучадьнна моттиг хуле, цох йийкхача сигала теха ди санна хIама лоархIар. Щудухьа керда низ тIабахийта дийцад КПСС ЦК январски (1987 ш.) Пленуме «гласность шеръяра, критикеи самокритикеи дегIайоалаяра тIадерзадаь кхы тIа а де дезарех» лаьца.

Знанеш дIа-са йоаржаяра, интернациональни а атеистически а кхетам балара даькъе парте ший низаш тIадерзадарах, шеко йоаццаш, ший беркат даьннад: советски мехка бахача дукхагIчар хоададаьд динацара гIулакхаш, дукккхача къамех латтача советски халкъа дезале бахаш ба уж. Цунца цхьана, вай теркал ца деш дита йиш яц хIанзарча хьалашка къаман сакхетам дегIаахара белгалонаш цхьаболча гражданаша дина гIулакхаш леладарца дувзаш хилар. Къаман сакхетамо, ховш ма хиллара, шийна чулоацаш да: цу е вокх къамах е народностах саг ше хиларах бола сакхетам, ший наьна мотт, культура а традицеш а езаш хилар, халкъа исторически дIаяхача замах, кортамукъале а прогресс а духьа лоаттабаьча къовсама, юкъарадамлен культура ганза цо юкъедихьача даькъах деш дола доккхал. Интернационалистски сакхетамца дувзаденна а из дегIаахара кIийлен тIа а чакхдоалаш латт советски мехка къаман сакхетам хьахилари чIоагIбалари. Цунна а вокханна а юкъера дош нийса оттадича интернациональни факторий керттерча лоархIамо къамандар боаррамагIа дегIаахар Iалашду соотношени хьахулийт.

Цхьабакъда, хIара дийнахьарча вахаре, цхьайолча фактораша, къаьстта доазол дехьара моастагIала пропаганда яро, интернациональни а атеистически а кхетам балара болх мела а эсала а баро, хIаьта ииттa дина керте латтарий хьинар айдалар бахьан долаш а, цхьаболча наьха сакхетаме доагIачул совгIа белгалдаха тарлу къамандар. Миштa гучадувл из?

САГАХ йоахкача оамалий керттердар къамандар а лоархIаш, хьоаха ца еш ют социально-классови, профессиональни а цох шийх йоахка а оамалашца, мировоззренеца белгалъювла сага кхыйола оамалаши белгалонаши. Къаман психологе белггалара консерватизм, уйла яра инерци гучаювлийташ дола хIама да из. Бакъда, белггаларча даькъе из хьахул идейно-кхетам луча де доагIар хьа ца дарах, хIаьта эггара хьалха, къамаш а ца къестадеш, советски сага оамалий сийле, цун духовни ганз хьахьокха цхьаболча лектораштеи пропагандисташеи ца харах. Цу кхоачамбоацарех къаьстта говза пайда ийбу къамандари динадари вIаши дувзаденна да, динаи наьха къаман белгалонаштеи юкъе цхьоагIо я ала гIерташ ислама гIулакхаш чакхдоахараш хиларах.

Иов йолаенна шоай позицеш меттаоттае а чIоагIъе а гIерташ, мурдий тоабашта керте лаьттараш дагалоаттабелга, дина обычеши обрядаши чакхйоахилга, тайпан бувзамаш а къаман самобытность а ца йойтара керттера условеш я, яхаш, даьлах тешаш бараштa хьалхадоах дина тоабай кулгалхоша. Къамах валар санна лерхI культа гIулакхаш чакхдоахачар «даьй дина» хьакъехьара негативизм.

Теркал ца дича даргдац, паччахьа Россе бала озача хана, мурдий тоабашта керте латтараша шоаш ислама тIехьа лаьттараш лоархIаш хинна хиларал совгIа, мискача наьха хьаштий бахьан къовсамхой а шоаех лоархIаш хинналга. ХIанз шейхийн моллайн хьаштий духьа пайда ийбе гIерт революци а ялалехьа наьха сакхетаме хьахинна ди бахьан долаш халонаш лайнарийн къовсамхойн ореолах. ХIаьта хIанз цу пропагандас еча влиянеех цхьаболча наьха сакхетаме хьахиннай феодализмаи колониализмаи духьала лоамароша лоаттабаьча къовсаме ислам прогрессивни лоархIам болаш хиннад, яха, харц уйла. Лоамароша лоаттабаьча къовсама социально-классови анализ яра юстардоах цо, дин-националистически хабаращца из хувцалга вIаштIехьдоалийт.

Бакъда, мюридизмо деш дола зе исторе проблемех йола харцахьара позици качйолла гIертарца чакхдоалаш дац. Дина авторитеташта хетачогIа керттердар — ди лелабу нах шоаш яхар дергдолча бахар, дина установкаш кхоачашъергйолаш мутIахьа бар, е вешта аьлча, даьлах тешаш волча саго ше дIамел боаккхаш бола гIа дина община кулгалхоша телача установкашка хьежжа нийсбе гIертаргволча дIакхоачавеш йола микроклимат хьаяр. Цунца цхьана цар шоаш яхар ца деш вола саг дай, къаман традицеш лоархIаш вац из, аьле цун сий доаде отт уж. Ресбуплике бахача наха юкъера хIанз а дIадаланза да пхьа лехар, шарIий IаьдалагIа саг йигарйоалаяр, урдош дахар санна дола ширача замах юхедисараш.

Республике бIарчча дезалаш ба шоайла пхьенаш доахкаш. ДоаггIача тайпара, паргIатта баха а салаIа а аьттув лац, вIаши моастагIал долча тайпай итташ а бIаьш а гаргарча наха родовой строя цу ширдаьннача гIулакхо.

Нохч-ГIалгIайчен юрташка тайпаш цхьан метте гуллуш, нах баха хувшаш хилар, юртара къаман состав цхьан тайпара хилар а бахача наьха мобильность лоха хилар а теркалдича, ший къаманна чухьерчалга, из мара ца лоархIалга, динах юхедисараш дIадахара мел новкъарле ю кхетаде атта да.

Укхазара къаьгга гуш да, дина-националистически юхедисараш дIадоахалга духхьал идейно-кхетам балара мероприятеш чакхъяхарах тийша ца Iеш, патриархально-тайпан гIулакхех юхедисараш, вахара къаьнара хьисап дIа а доаккхаш, берригa даьлах тешараш бокъонца коллективистски, интернационалистски, социалистически кердадар хьакхоллара беча хьинареча общественно-производственни балха юкъеозарах а тийша долга.

Цунца дувзаденна Iалаьмате боккхача лоархIаме ба материальни рузкъа дIа-са декъача социальни нийсхо хилара, кхааш ийдар, къоалаш дар, къахьеганза доходаш яхар, ерригa ийрча формаш дIаяхара тIехьа лоаттабу къовсам. Цудухьа интернациональни, патриотически а атеистически а кхетам балара проблемаца айхха дувзаденна да социализма антиподашца машар хургбоацача хьисапе кадраш хьалкхееелга.

КОНСТИТУЦЕ шоашта еннача бокъонех даьлах тешараша пайда эцара Нохч-ГIалгIайчене болх беш да массехк маьждиг, кинази ламазаш ду цIаи. Цу хьакъехьа саго цхьаккха новкъарле йиц царна. Даьлах тешарех дукхагIбараш — шоай къахьегамах баха хьаьнала нах ба. Царех дукхагIбараш ха яха нах ба. Цхьабакъда, цунца цхьана хIанз йолаш йолча мурдий тоабаша хьаллоацаш я советски вахара нормашца тарлуш доацача гIулакхашта а уйлашта а «кIал кIийле» йоллаш, моральни «санкцеш» луш йола ший къаьстта микросреда. ШариIата а Iадата а Iаьдалаша хьаллувца «общественни мнени» хьакхоллаш а кердача хьалашка яхара цунна низ луш а йола опорни пункташ хиле дIаувтт уж. ХIаьта мурдий тоабай членаш дукккхача шоай юртахошта юкъе бахаш хилар теркалдича, кхетаде атта да, бахача наха из мел во Iаткъ.

Хинна хIама да ер. Грозненски района Петропавловская яхача станице кхелхар ха яха цхьа кхалсаг, бусалба хиннаяц из. ТIеххьара цо даь васкет дар моттигерча кашамашка дIайолла ше, аьнна, хIана аьлча 50 шера яьхаяр из маьраца-нохчочунца. Бакъда, юрта дина авторитеташ цхьаккха дича а раьза хиланзар из «бусалба» кашамашка дIайолла. Укхаза ше ма барра гучабаьлар дина фанатиккий къаман цабезам, тайп-тайпарча этнически группай викалашта юкъе моастагIал долла гIертар.

Iаьдала органаша, дувцилга а дац, принципиальни мах бу цу тайпарча фактай. Цу даькъе цар коггIортолга ю, «ди лелабара паргIатонех йола конституционни гаранташ шеко йоаццаш лораяра тIехьа а йолаш, парте харцду обществаи личностеи хьашташ IотеIа а деш, динах пайда эца гIерталга» яхача КПСС Программа положенеех.

Цу тIехьанйисача традицеша белгалдаккхац тахан къаман вахар. Из белгалдоаккх революце хьакхеллача а чIоагIъьча а традицеша. Уж республике дегIа а кхувл, еба а ю. Халкъа хьалха хиннача традицешца, обрядашца долча маьхерчун кIийлен тIа хьакхолл керда социалистически традицеш, граждански обрядаш.

Наьха оамалашта а кхетама а воздействи яра йола чIоаггIа средство санна, традиционни халкъа обрядаши цIейши, исторически опыт, социальни идеалаш, нравственни нормаш йовзийтара, чIоагIъяра новкъостал ду, вешта аьлча наха кхетам луча лоархIаме хIамаш санна гIулакх деш я уж.

Цхьабакъда, ерригa вай обычеш цхьан тайпара яц. Царех цхьаяраш тайп-тайпара яшха йиш я. Цхьайолча хана уж дикачоа санна вочоа а гIулакх деш хул. Масала, хьаша тIаэцара Iаьдал. Хьаша — лоамарочун цIагIа цIей, цунна дикагIдола цIа, дикагIдола шу. Цхьабакъда, моттигаш нийслу, хьаша боагIача бекхамах хьулалуш лела зуламхо хулаш а, хIаьта наха хьаша тIаэцара традици лораеш цунна цIа, даар лу, цхьайолча хана шоаш а бовш из кхерамах кIалхара воаккх.

НОХЧИЙИ гIалгIайи Iаьдалаши традицеши йоашхараш бахача наха юкъе тайпа, тукхам, гаргалол лаьрхIача, лелайича бакъахьа хеташ ба. Къаман традицеш лораярах дола хьехараш де, кхетам бала гIерт.

Из мораль хьалха йоахараша йоах, даьлах тешар къаман вахара оамал я. Цар дина обрядех къаман традицеш лоархI. Цхьабакъда, из иштта ца хилар харцде хала дац. Нагахьа санна, къаман куц-сибат, оамалаш бусалба ди лелабарца хилча, тIаккха традиционно из лелабеш хинна тайп-тайпара къамаш шоайла мишта къоастадергда? Масала, тайп-тайпара яц узбекий, туркмений, нохчий, гIалгIай, бусалба ди лелабеча кхыча халкъий къаман белгалонаш? Уж тайп-тайпара я. ХIана аьлча, вахара белггаларча хьалашка хьахул къаман оамалаш. ХIанад вай, тахан СССР-ра къамаши халкъаши вIаши гаргадахарах дувца йиш йолаш? Хьалхарча даькъе, цар экономика, вахара хьисап, идеологи цаI хиларах, уж дерригаш а юкъара гIулакхаш кхоачашде кхотадаларах.

Цу дерригнех, цар безам тIагIоргболаш, ма дарра дувцаш, уж тешабеш дIакхетабе боагIа. ХIаьта а духхьал къамаьлаца сага кхетам вочун чкъорах цIенабергбац, къаьнадар кердачунца, наха чIоаггIа теркам тIабохийташ тIаэцаргдолчунца хувца деза. Къаьна обрядаш дIаяргъя, нагахьа санна наха керда яраш езалой.

Обрядаши Iаьдалаши — наьха духовни культура дакъа, кхетам балара йола средство, цудухьа Iаьдала органаша моттигашка беча а вIаштIехьа боахача а кхетам балара балха комплекса юкъейоагIа уж. Цул совгIа, исполкомий болхлоша, депутаташа кхоачашъю эггара бехктокхамегIа йола обрядаш — шоашта граждански хьала акташта регистраци елга юкъеяраш. МоллагIча аспекте яле а, из тема духхьал вай къамаьла йоагIаш я.

МалагIа кердадар чIоагIде доахк вай обрядашка, иштта къаьначоа, ширдаьннaчоа духьала фу оттаде лерхI вай? МалагIча чулоацамца хьалдуз вай хIара сага вахаре цкъа мара ца хула хьоалчагIа, бер дара хьакъехьа хула цIей, иштта таьзет? МалагIа традицеш я вай советски хана хьа а кхелла, дегIакхувлараш? Цу дерригне малагIа гIулакх ду сага кхетам луча, формировани еча?

Уж дешаш дашха гIерташ дукха нах ба, хIана аьлча, цу даькъе дерригa чIоагIденна дIаоттанза, къоастаданза доландаь. Литература а кIезига да. Уж дешаш а шоай белгаллонаш йолаш да, мел чIоагIа кхыйола опыт Iа Iомаярах, шийгара кердадар тIатоха деза кхычар теркам тIаозаргбола хIама хьакхоллара. ХIара союзни, автономни республике обрядаш халкъа бытови а культурни а традицешца бувзам болча къаман элементашца хьалъюз. ХIаьта Российски Федераци санна йоккха йолча республикерча краяшка а областашка а я теркал ца еш йита йиш йоаца этнически а исторически а белгалонаш.

КЕРДА обрядаш хьакхоллача, къаьнача обрядашка деча хувцамашка къаьгга хьагуш я халкъаша, группаша, тайп-тайпарча наха вIаши леладу гIулакхаш принципиально кхыча тайпара а хинна дIаэттача кердача вахара белгалонаш. Духхьал бокъонца долаш долчун факташ Iаткъ обрядашта. Масала, хьаэцаргда вай кхыча къамах саг йоалаяр. Хьалха кхыча къамех, кхы ди лелабеш йола саг атта йолайццар. Бусалба дино из къаман хьашташ дохкар санна лоархIар. Социализмо йохайир уж классови а къаман а йовкъаш, цунца цо хьадир социалистически принципашца доагIаш дола дезала-бытови гIулакхий хьал.

Тайп-тайпара къамех бола дезалаш — из чоалхане, дукхха планови общественни явлени. Цо советски наьха интернационализм чIоагIъю, къамаши халкъаши шоайла вIашка озара процесс сихъю, наьха керда исторически общность—советски халкъ чIоагIду. Тайп-тайпарча къамех болча дезало, бе-бе къаман культураш, обрядаш, традицеш, психологи вIашка а озаш, быте нийсхо чIоагIъяра гIо ду, кхыча къамех болча викалашца гIулакхаш леладара, уж лархIара йола керда установкаш хьакхолл. Тайп-тайпарча къамех болча дезала членаш зенерча, ширъяьннача къаман традицех, обычех, обрядех, цу даькъе дина ярех а сихагIа мукъабовл.

Нохч-ГIалгIайчене тайп-тайпарча къамех бола дезалаш хьахилар дегIаухаш латт. Республике хьахиннача берригача дезалех 16 процент уж ба. Цхьабакъда, цу гIулакха новкъарле ю тайп-тайпарча дина-националистически предрассудкаша. Дикка дукхагIболча наха хIанз а могадац тайп-тайпарча къамех болча викалий дезалаш хьахилар. Укхаза а дина керте латтараша влияни ю. Цхьабакъда, цунга хьежа доацаш, кхы а дукхагIа чIоагIлуш я безама а вIаши кхетара а, маIача сагеи кхалсагеи, хIаьта иштта, къамий цхьаттара бокъо хилара принципашта дезал хьакхоллара тенденци.

Вайна гуш ма хилара, тайп-тайпарча къамех бола дезал — из обряд хинна Iац, — из бIарчча идеологи! ХIаьта цу тайпара дар да хIара обряде, ритуале, Iаьдале. Быта обряд юкъекхувлар — из сага кхетам чу йоаггIаш йола идеяш, дог-уйла хьакхоллар.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНИ даькъе нах кхотабеча чIоагIа новкъарле ю цхьайолча республикашка кадраш хьахоржача хана гаргара, бовзаш-безаш бола нах балха увттабара гIулакхо. ХIаьта из кхета деш а да.

Цхьабакъда цецвоаккхаш да цаI. Къамаьл деча хана уж социальни лазараш хьоахадича хьона хьахозаргда: цу зенеча гIулакхаца къовсам лоаттабе беза. Иштта дале, цу зенеча гIулакха духьала оттаде деза из мога ца деш дола обществана хетар. Сона хетачогIа, бокъонца долаш дар халкъага ше ма дарра дувца деза. Цига цхьайолча хана юкъекхувл ханаца техкар: моллагIа дийна гIулакх, экономикана е политикана доагIаш дале а, доккхийча а даьссача а къамаьлашца кIалдахьа гIерталга. Бокъонца долаш дола масалаш а кхувлаш дувцаш хилча аттагIа а пайданегIа а дар, хIаьта массаза лаха йиш я, тайпан бувзамаш кулгалдара балхашка дIакхоачаш даржаш хиларах дола масалаш. Бакъда, из хьагучох сов лохдаь дувц, аьнна, хет, нийсагIа аьлча — сов гуш а хаьдда а, — цудухьа из зене дар бокъонца Iилман къаьггача барзкъашта юкъе а хьоарчаду, къовсам лоаттабе беза яхача патриархально-тайпан ширдаьннача гIулакхий хьисапе хьа а гойт. Нах цу формулировка чулоацамах ца кхета а эгIаз баха а тарлу. Цхьайолча хана оал:. къаман белгалонаш а лархIа йоагIа. Нийса да, лархIа йоагIа. Цхьабакъда, хIанз вай ювцараши цхьаболча болхлой кхетам чу а гIулакхашка а яраши лархIа ягIац. Уж хьаллаца, дIахояхьа йоагIача къаман традицешца цхьаккха а тайпа гIулакх долаш яц.

Нагахьа санна, вай обряда тIехьашка бIарчча идеологи я вай яхе, хIаьта кхетадеш да кердача идеологе къаенна е зене обряд юкъера дIаяккхара новкъостал делга. ХIаьта фуд кердача идеологе керттердар? Из — общества духовни вахаре, цун ерригача оагIонашка доаггIаш дола хьал хьадар. Вешта аьлча, бокъонца цхьана, дIа-хьа новкъостал деш духовни дуне хьалдузаш нах бахача из тайпа хьал хьаде деза. ТIаккха бIаьхегIа хургба кхетам балара болх — из гражданаша шоаш хьалбузаргба.

ВАЙ БАЙРАКХ

Долче, республике атеистически дог-уйла хьакхоллар, дина дог-уйлано еш йола влияни лаьгIъяр, тIаккха дIаяккхар, из цхьан ханна интернационализм чIоагIъяр да. ХIаьта интернациональни кхетам баларо, ший аргIан атеистически мероприятей эффективность лакхъяра новкъостал ду. Партийни, советски, кхыча организацеша пайда эцаш йола интернациональни кхетам балара формаши методаши тайп-тайпара я. Уж хIанз еш йола сходаш, цIагIара лектореш, клубни болх, интернациональни къахьегама коллективаш хьакхоллар, иштта кх дI. Аз хIанз лекцех дувцац. Керда социалистически традицеш а хинна дIаэтта дукхагIйола мероприятеш гуманистически чулоацамца хьалйинза, эмоциональни цIена, саг воаккхий веш, цунна ше саг хиларах йола уйла хьалхьоаеш а чIоагIъеш а я. Цар унахцIена быт чIоагIъяра, социалистически къамий духовни культура вIашкаозара гIо ду.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНИ, патриотически, атеистически кхетам луча системе коллективизма уйлано доал деча дукххача къамех латтача коллективех кIийле лувца еза. Коллективизм — из интернационализм чIоагIъяра, советски общества доал деш а, иштта цхьан ханна цун коллективни дог-уйла а йола марксизм-ленинизм тIаэцара беркате кIийле я. Интернациональни, атеистически даькъе луча кхетама эффективность бокъонца гIулакхаца интернационализм, патриотизм, атеизм хьагучаяларца белгала йоалаш хила еза, вешта аьлча, гIулакхаш дIахьа леладара культуре, идеологе, наьха психологе, цар политически хьинаре боахама а социально-политически а декхараш кхоачашдарца.

ЧIоагIа лоархIаме да национализма а шовинизма а къаьстта элементаш дикагIа хоалургйолаш духхьал интернационалистски хьал хьаде гIортар. ТIаккха царна боаггIаш бола бехк бергба. Патриотически лоIамо объективно никъ бехкаргба моллагIча националистически гIулакхашта, хIаьта патриотизма а интернационализма а цаI йолча фронта, атеизмана низ а лургба. Цхьабакъда, бизза толам баккхара къахьегамхоща беча идеологически балха марксистско-ленински принципаш, динцара, къаман отношеней хьакъехьарча дешащара гIулакхаш цIенхаштта лораде деза. Укхаза лоархIаме да субъективизма элементаш юкъе ца нийсъялийтар.

Вай республике реакционни ширдаьннача гIулакхашца къовсам лоаттабеча эггара яьржача формах я юрта сходаш чакхйоахалга. Цо моттигера а паччахьалкхен юкъара а лоархIам бола дешаш къестадеча бахача наха дакъа лаца таро лу. Из болх вIаштIехьбоаккх 1985 шера 27 августе арадаьннача РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума Указа кIийлен тIа. Цу Указага хьежжа, гражданий юкъарча собраней, сходий компетенце кхыдолча дешашца цхьана юкъедолх баха нах советски патриотизма, социалистически интернационализма уйланца хьалкхебар, паччахьалкхен законаш лорадара, халкъа рузкъанна хьурмат а деш доалдара, корта бохабу малараш меларца, хулиганстваца, стяжательстваца, моллагIча антиобщественни гIулакхашца машар ца хилар санна дола дешаш.

Республика партийни, советски органаш юртарча сходий лоархIам лакхбе гIерт. Сходий организатораш зене, ширдаьнна гIулакхаш леладерашка цIогIарч а ца детташ, гIар а ца еш духхьал моральни бехк бе гIерт, нах шоай хьаькъалца обществаца товш доацача нйрчача гIулакхашцара дIакъаста гIортаргболаш.

Партийни организацеша, халкъа депутатий Советаша кагирхошта интернациональни, атеистически кхетам балара балха хьинаре юкъеоз творчески интеллигенци, хIаьта иштта медицински болхлой. Вузий Iилманхошеи хьехархошеи цига массаза беркате дакъа лийцад.

Къонабарашта интернациональни а атеистически а кхетам лулга чIоагIдеча лоархIаме да республика школашка общественно-политически, естественно-Iилман дисциплинаш хьехара боаггIа теркам тIаухийталга.

Укхаза керттерча декхарех цаI — истори, географи, литература хьехачара цIенхаштта кхоачамбоацараш дIадоахалга, дувцар да исторически событеш ювцача хана классови принципаш лерраг Iа кхоачашъярах, дешархошта, кагирхошта СССР халкъий доттагIлен уйланца кхетам лулга чIоагIдарах. ЧIоагIа лоархIаме да профтехучилищешка общеобразовательни дисциплинаш хьехара массаза тIахьожам лоаттабар.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНИ, патриотически, атеистически кхетам балара болх вIаштIехьбоаккхача чIоагIа лоархIаме я культура учреждениеш. Республике 400 гаргга клубни учреждении, 500 библиотека я. Деррига а дика да, аьнна, хеталу. Цхьабакъда, цу масало хьахьокх духхьал цифраех доккхал де йиш йоацалга. ДукхагIйола культура учреждениеш — капитальни ремонт е езача аварийни помещенешка, царех дукхагIъяраш арендни помещенешка я. Кхыметтел цу гIулакха хьахийца дукха йоацача средстваех а ахаш мара караерзаьяц.

Цу дерригнех аз лечкъа ца деш дувц: хов сона, цу тайпара хьал вай долча хинна ца Iелга. КПСС XXVII съезде белгалдаьккхар, социально-культурни сфера материальни база дегIакхувлара юхейиса ресурсаш хьакъестаяра принцип хьахинналга. ХIаьта этта хьал тоаде деза. ХIанзарча этапе дика материальни база йоацаш кхетам балара болх эффективно бе хала да.

Цхьабакъда, цхьаькха а да во: долаш долчох а бизза пайда эцац вай. Наггахьа нийслуш хIама да — клуба наIараштa чIега боаллаш хилар? Нагахьа санна клуб дIакъайлаяле — де хIама доаца нах мурдаш болча зерате гIоргба. Цхьаболча моттигерча кулгалхоша оал: юртара клуб яьсса хул нохчий, гIалгIай цхьана салаIара традици йоацандаь, юрта парикмахерскеш, кхыйола службаш яц, нохчий, гIалгIай цига ца ухандаь. Из культура юртарча кхуврча вахар дийнде, цига болх тоабе юрта дика быта служба вIаштIехьъяккха ца ховчар дувцараш да.

Цу хьалашка дина керте латтараштa паргIатагIа хет, ширдаьнна Iаьдалаш юхаметтаоттадала долалу. ХIаьта юрта хьеха, клубе болх бе, баьхка къона специалисташ шоай чемоданаш кийчъе сихлу. Цудухьа вай долча балхара нах дIабувлалга геттара лакхача боараме да. Нагахьа санна атеистически темаех лаьца лекцеш еше, гражданий сходаш хуле, цIейшта хетаяь мероприятеш чакхйоахе — моттигашкара кхетам балара болх хила ма беззара ба, аьнна, хеташ бараш нийса бац. ТIаккха мишта хьахул уж негативни явленеш? ХIаьта уж хьахул юрта ваха хIара саг цун хьаштaшка хьежжа юкъе а озаш, бе безаш бола хIара дийнахьара культурни болх дика вIаштIехьа ца баккхарах.

Интернациональни кхетам баларца айхха бувзам болаш да патриотически кхетам балар. Хоьш да, патриотизм — из Даьхенцара, Даймехкацара, халкъацара безам, цар хьашташта боккъонца гIулакх де гIортар хьахьокхаш дола общественни кхетама дакъа долга. «Патриотизм, — яздаьд В. И. Ленина, — къаьсткъаьста хинначa даймехкий бIаьшеренашеи эзар шеренашеи чIоагIъьчa кIоаргагIйолча уйлаех цаI».

Советски социалистически патриотизма керттерча белгалонех цаI я социалистически демократе, общественни социалистически ший лоIаме хилара ларда тIа, болхлой классеи колхозни ахархойи йохаргйоацача цхьоагIон тIа, бахача наьха ерригача социальни групай хьаштий цхьоагIон тIа хьакхелла хилар, хIаьта цо халкъа материальни а духовни а маьхаленаш ебаяра тIехьарча къовсаме общественни строях санна, социализмах кIоарга тешийтара уйла чуйоссийт.

Духхьал уж тайпа цIена нравственни оамалаш йоахкаш кагирхой хьалкхебара декхар хьалхашка оттаду шоашта партийни, советски, комсомольски организацеша. Идейни влияни яра тайп-тайпарча формаех пайда а нйбеш, цу даькъе болхлой класса, колхозни ахархой викалий вахарера сийлен масалаш юкъе а кхувлаш, цунах советски сага патриотизм хьахьокхара дола гIулакх а лоархIаш, социалистически Даьхе тоаяр духьа хьинаре къахьегара пропаганда ю.

ТУРПАЛИИ къахьегама денале къаьгга хьагуш да ший халкъа тешаме хилар, цунна а Даьхенна а хьалхашка бехктокхаме хетар, хIара дийнахьа деррига хьинар дIалуш къахьегар, обществос, паччахьалкхено тIадилла декхар бе башха ца хеташ кхоачашделга ца ловш хилар санна дола социалистически патриотизмаца хила доагIа гIулакхаш. **Советски наха Даьхен кхела хьалхашкара бехктокхам кхетабеш хиларо советски патриотизмах йола уйла чIоагIъю.**

Интернациональни, патриотически, атеистически кхетам луча эггара дикагIйола средство лархIа еза кагирхоша Еррисоюзни гIишлош хьалъеча дакъа лацар. Халахете а, вай республикашка совлен къахьегама ресурсаш йолаше, вай къона болхлой кхоачамболаш цига дIахьежабац.

Бахача наха, къаьстта кагирхошта патриотически, интернациональни кхетам балара балха ерригa оагIонашта низ чубессар советски халкъа Сийлахь-боккхача Даймехко тIем тIа Котало яьккха 40 шу дизара цIейна кийчо еча хана.

Предприятешка, учреждениешка, дешара заведениешка кхы тIа 300 гаргга интернациональни доттагIлен клуб, дуккха керда музеяш, къахьегамен тIемен сийлен уголокаш хьаяьй.

Цхьабакъда, цу юбилейни шера низ болча воздействена шаблонах болх бара йола оамал массе метте эшае магaнзар. Балха керда формаши методаши ца лехарах кхы тIехьа а ца тетташ, къестаде дезаш дола дешаш бIарга кIалхара дувл, ерригa кхетам балара болх цхьаккха боацача боаккхаргболча негативни тенденцей зIийргаш ца зувш дус. Цунна дола къаьгга тешал — 1985 шера эскаре гIулакх де болхача Къулбаседа Кавказа автономни республикай призывникий цхьан даькъасчурбаьнна йовсарал леладара факташ.

Геттара талха 13 хулиган бехктокхаме эзав. Ала деза, цар даьча зуламий кIийле национализмах, бусалба ди ца лелабеча кхыча нахаца машар ца хилара панисламистски уйлах латташ хинналга. 13 зIамсаг харцахьа лийннав, хIаьта бIаьш царна бIарахьежаш баьгIаб. Цар даьчул а чIоагIагIа унзара воаккх цо. Кхыча вай мехкахоша хIана лайнай из национализмеи дина мракобесеи уйла?

Хиннар кIоаргга техкачул тIехьагIа гучадаьлар цу кагийча наха нравственно-этически кхетам луча вай нийсдалийта кхоачамбоацараш, бе-беча къамашта юкъера гIулакхаш леладара культура лоха хилар, дино царна харцахьа влияни яьлга.

Цо къаьгга хьахьекхар кхетам лулга «тIагIоллара», «бIарчча хьанийца» леладаро кхетам луча толам боаккхийтаргбоацалга, хIана аьлча моллагIа цхьа хIама иккхача бохаргба из. ХIаьта из иштта да а да, кхетама болх белга — хьаддача сагаца бу болх.

ЛАКХЕ дийца хIама хинначул тIехьагIа тха республике кийч а яь кхоачашъеш я тIайогIача хана цу тайпара явленеш кхы ца хилийтара де дезарий бIарчча система. Эггара хьалха порядок яьй призывникаши допризывникаши балхаш тIа дIанийсбеча. ХьалхагIа цу гIулакха йоаггIа йоакхо еш хиннаяц Советий исполкомаша. Из бахьан долаш эскаре гIулакх де бахалехьа дуккха кагирхой къахьегама коллектива, комсомола кхыча общественни организацей влияни йоацаш, царел арахьа бусаш хиннаб. ХIаьта укхазара хьайоагIар вай обществана хийра йолча идеологе влияни. Iалаьмате нийса аьлар КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. Горбачева Краснодарски края партийни активаца вIашагIкхетар долча хана: «Нагахьа санна цхьаннахьа цхьа хIама вIаштIехьа ца доалаш хуле, нагахьа санна вайна аполитичноста, кагирхошта хIама бе-башха ца хетара факташ нийслой, нагахьа санна уж кагийча идеяшта а йоакхоношта а тIехьабоале, — бехк вай ба». Вай из кIоаргга кхета а ду.

ДIахо къахьегамхошта, къаьстта кагирхошта интернациональнии, патриотическии, атеистическии кхетам балара ерригa болх чIоагIбара кийч а яь, хIанз массанахьа кхоачашъеш я де дезарий мероприятей лаьрххIа план.

Цунна юкъе я патриотически а интернациональни а тематика, юкъаракультурни мероприятей план. Хетаргахьа, из нийса а да, хIана аьлча моллагIа а негативни явленеш кхетама балха тIа нийсдалийтача духхьал цхьан кхоачамбоацарех хьахулаш яц. Уж хьахул дукхача кхоачамбоацарех, цудухьа болх а деррига ча лостамех бе беза.

Харцахьдар, къаман отношенешта юкъера мукхдиар, хетаргахьа, дIадаккха йиш яц вай общества вахаре нийслуча кхыча унахцIена йоацача явленеща къовсам ца лоаттабеш. Интернационализма ший тайпара зе де тарлуш я къамашта юкъерча отношенешта гаьна хеташ йола хулиганствои корта бохабу малараш мелари. Уж цIендаь дIадахаро а новкъостал дергда интернациональни, патриотически, атеистически кхетам балара.

КЪАМАШ шоайла гаргаозара доккха дакъа юкъехкухь интернациональни доттагIала клубаша. Из гIулакх цIенхаштта леладу халкъа образоване органаша, хIаьта Советий исполкомаша дукха ду уж дегIаахийтара, организационно хинна ца Iеш, материально а кидовций дуккха уйлаш хьаллоацаш. Фотографически художественнии выставкаш, республикански газетий вIашагIтеха номераш, обменни телерадиопередачаш — цу дерригне сага кругозор шеръю, кхы мотт бувца, кхытайпа обычеш, оамалаши культурен йола къам кхетаде новкъостал ду. Иштта хьахул саг сагаца машар болаш, дIа-хьа гIоновкъостал деш, доттагIал долаш вахара хиланза даргдоаца хьал, кхыча къамех болча наьха вахар а лелар а лоархIаш хилар.

Ший къаман хинна ца Iеш, цхьа советски халкъ хьадеча дерригача къамий истори, къаман традицеш, культура Iомаяра бакъахьа да, аьнна, хет республикай библиотекашка шоай къаман литературaца цхьана, СССР халкъий произведенеш а хилар.

Хетаргахьа, дукхагIа теркам тIабахийта а интернациональни чулоацамца чIоагIъе а еза вай художественни самодеятельность санна йола, къаман культура форма.

Кхетам балара Iалаьмате чIоагIа средство я кино. Из эггара дукхагIа нах юкъеозаш дола искусство я. Амма, художественнии документальни фильмаш тематика кIеззига мара интернациональни балхо дIадехарашка хьежжа яц. Художественни фильмаш хьаду студеш, сона хетачогIа, вай советски общества интернационализаци яра процессаш хьахьокхара проблемашта дукха йоакхо еш яц.

Из ала йиш я художественни литературахи драматургехи. Шеко яц, ший лардага диллача советски литература интернациональни да. Цхьабакъда, къамаьл интернационализма лакхерча этапах — хIара къаман литература интернациональни чулоацамах да. Къамани интернациональнии цхьоагIо хьаеш вай обществос яьккха керда котало шерра хьахьокха еза литературни кхолламе.

ГIулакха пайдане хургдар искусства эггара интернациональнегIа йола форма — музыкальни кхоллам — таханарча дийнахьа хьалхашка латтача декхара хьатIабоалабича. ХIанзарча ашарашца ший тайпарча къаманчунца цхьана хьахоз интернациональни мотиваш а. Цу тайпара музыка йовзийташ йола передачаш Еррисоюзни радиои телевиденеи программашка дукхагIа хилча бакъахьа яр.

Тхона хетачогIа, во хургдацар Еррисоюзни телевиденеи радиои халкъа университета лаьрхIа вай хана къамаша вIаши леладеча гIулакхий теореи практикаи курс вIаштIехьъяьккхача.

Из программа кхоачашъяра эшаш я таханарча ден доккхийча дIадехарашка хьежжа болча идеологически болхлой кадраш. Уж хила беза ислама, бIарчча хьанийцача, ерригача дин а проблемаш дика йовзаш, Iилман фактех, гойтара пособех, фильмех, технически средствaех, кхычарех пайда а нйбеш, цар кхетадергдолчча тайпара динах тешаш бараща къамаьл де ховш.

Практико хьахьекхад интернациональни, патриотически, атеистически тематикагIа йола выступленеш наьна меттала еш хилча, республике бахача наха дикагIа тIаэцаш хилар. Цудухьа вайцига ира латт нохчийи гIалгIайи къамех бола партийни, советски болхлоша, боахама кулгалхоша, интеллигенце коллективашта хьалхашка наьна меттала къамаьлаш делга. Цу гIулакха кийчъяь методически пособеш я. Кулгалхо цу дIадехараштa тIера валар цун идейни позици хьадда ца хилар лоархI.

Вай общества вахара алхха духовни хинна ца Iеш, дIахойдача хана интернационализаци лара цхьадолча хьакъехьа материальни а ларда лоархIамегIа дола дакъа да тай-тайпарча къамаша вIаши лелабу мотт. Масала, НохчГIалгIайчене ерригаш хIана яц, аьнна, йола къахьегама коллективаш дукхача къамех латташ я. ХIаьта эрсий мотт цар ерригача доакъашхоша кхетабу. Цу гIулакхо цхьанна а тайпара IотоIабац наьна мотт, хIана аьлча, вайцига деррига а метташ цхьатарра лоархIаш да.

Практико хьахьокх школе Iомабарал совгIа, хIара денна цIагIа бувцаш а хилча, эрсий мотт сихагIа Iомалуш хилар.

Республика общеобразовательни школай хьехархоштеи дешархоштеи лаьрхIа арахийцад массехк тайпа дешара-методически пособии учебники. Эрсий мотт Iомабара Iилманметодически боарам дIахо лакхбара тIаерзаяь семинараш чакхйоах.

Бераштa эрсий мотт Iомабара процесс эггаьккха тоаяра дешара-материальни база чIоагIъяра тIаберзабаь боаггIаш бола болх чакхбоакх. Ерригаш хIана яц, аьнна, йолча юкъерча школашка эрсий меттеи литературaи кабинеташ я, кхыча къамех дола бераш юххьанцарча классашка эрсий мотт Iомабара кийчдеш йола нулевой оала классаш я болх беш.

Оаха дIахо а эшаш мел дола хьалаш хьакхолларгда кагирхошта эрсий мотт — къамашта юкъе лебара шоаш раьза а долаш, дерригача советски халкъаша тIанийна бола цар доттагIлени вошалеи мотт — Iомабелга дIахойолача хана дикагIча оагIорахьа тоадара.

Вокх оагIорахьара, наьна метташ Iомадара гIулакх тоадара тIадерзадаьча гIулакхаша вахара дIахо интернационализаци яра процесса новкъарле ца ярал совгIа, из дегIаяра гIо ду. Республике, къаьстта юрташка, кIезига бац нохчийи, гIалгIайи метташ дика ховш бола кхыча къамех бола нах.

Цу дерригне а, шеко йоацаш, гIо ду интернациональни патриотическии атеистическии кхетам балара гIулакха.

КПСС Программа тIа белгалдаьккхад, дукхача къамех латташ йолча вай социалистически паччахьалкхене, бIаьннел совгIача къамашеи народносташеи цхьана къахьегара а дахара а процессе, къамашта юкъе леладу гIулакхаш тоадара керда декхараш хила а доагIаш хьахулга. «КПСС-о дIахо а леррагIа къовсам лоаттабергба миччa, бесса яле а, местничестванеи шийчунгара дIанйкккхача кхы къамаш па лерхIараи духьала, цу цхьан ханна даим йоакхо ергья дерригача халкъа юкъара декхараш кхоачашдара даькъера республикай, автономни областий, автономни округий лоархIам дIахо лакхбара, массе а къамех болча къахьегамхоша Iаьлален управленеи органий балха юкъе хьинаре дакъа лацара» (парте XXVII съезда материалаш тIа).

Боккха принципиальни лоархIам болаш я къамашта юкъера цатоамаш дIадоахача, халкъий вежарашха доттагIал чIоагIдеча ше саннадар кхы доаца доккха дакъа лаьца йола Советаш, вай мохк кердача исторически доазонашка кхаьчача хьалашка къамашта юкъерча гIулакхашца дувзаденна тайп-тайпарча дешай чулоацама цIенхаштта дух тIа йовла декхарийла хилара хьакъехьара КПСС положени.

Цо дика гIулакх даьд, хIанз а ду ССР Союз чIоагIъяра. Цунца цхьана вай теркалду паччахьалкхене хьахинна халкъашта юкъера гIулакхаш хувцадала йиш йоацаш, сеца латташ доацалга, кердача хьалашеи ханои эргадаха уж тарлулга. Долче из да хIанзара шоаш нийса хьахьекха балха организационни формаши методаши дегIакхувларца цхьана, къамаш дегIаахаран уж вIаши гаргакхувлараи гIо дергдола кхыяраш, леха вай декхарийла да, яхалга.

ХIанзарча этапе динеи националистическии нйрча гIулакхаш дIадоахалга — лоархIамечарех цаI да. Эстоне партийни, советскии боахамеи активаца ший хиннача вIашагIкхетаре къамаьл деш КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. Горбачева маалларa, «из гIулакх деш хургда Владимир Ильич Ленина дIалоладаь гIулакх дIаходахьара, советски халкъий доттагIал чIоагIдаран алсамдаккхаран, советски халкъий доттагIал эргадаьккха тоадара, эггара нийсагIа йолча ларда тIа — интернационализма база тIа — халкъашта юкъера гIулакхаш дIахо тоадара».

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

ВЕНГРИ. Республике дика йовзаш я Дьерера вагонаши машинаши ю завод. Укхаза оборудованена реконструкци яьй, пайда эц прогрессивни промышленни технологех.

Завода продукци Венгре хинна ца Iеш кхыча мехкашка а пайда эцаш я, цу даькъе из лоаттаю Советски Союза а.

СУРТА ТIА: завода цехе.
МТИ—ТАСС сурт.

ДУНЕ ЦХЬАН КIИРАГIА

КЕРДАЧА УЙЛАГА ГIОЛЛА—МАШАРГА

29—30 марта Софие хиннача Варшавски Договора юкъейоагIача паччахьалкхений кхыча мехкашцарча гIулакхий министрий комитета (КМИД) аргIанарча заседане хьахьекхар социалистически паччахьалкхенаш арахьарча политика хьашташ Iалашдараи социализма сий массанахьа лакхдараи йолча кердача политически уйлага диллача бокъонца цхьа барт болаш хилар. Кердача уйлага гIолла — машарга — иштта ба дунеи халкъашта юкъерча аренера вежарашка долча мехкий магистральни никъ, яхаш, белгалдоах Софие хиннача заседане итогех йолча доазол арахьарча кепайоазон откликашка, общественнии паччехьалкханий деятелийи къамаьлашка.

Европе а бIарччача дунеи тIа а чоалхане хьалаши вIашдухьаленаши йолча хана гулбеннача кхыча мехкашцарча гIулакхий министраша йийцай дукха актуальни проблемаш, белгалдаьд дунеи халкъашта юкъерча хьалера позитивни тенденцеш дIахо дегIайоалаяреи чIоагIъяреи даькъера приоритетни декхараш. Цар тIанийцай НАТО членаш йолча паччахьалкхенашка, Европе кхерамзлени цхьанагIулакхаш леладареи совещане дакъалоацаш долча дерригача мехкашка дола кхайкарал.

Кхайкарал тIа белгалдаьккхад, гаьна кхетар юкъерча боараме а кIезигагIа а долча ракетий хьакъехьа СССР-аи США-неи юкъе Договора кIал кулгаш яздар дунеи халкъашта юкъерча вахаре исторически лоархIам болаш событи, реалистически политика котъялар хинна дIаэтталга. Из алхха юхьиг мара яц. Тахан керттера дар — Договор чIоагIде таро хилийта дола деррига позитивни мелдар метта а лоаттадеш цунах пайда а эцаш, ерригача паччахьалкхений низаш леррагIа дебаделга да, герзаш дIадахара процесс хадданза а юхаластаргдоацаш а хургйолаш, Iоаяь герза арсеналаш дIахо кIезигьяра тIаерзаяь керда соглашенеш ергйолаш. Цунца дувзаденна Варшавски Договора юкъейоагIача паччахьалкхенаша хиланза дарг-доацаш лерхI дерригача мехкий низаш дуккха приоритетни декхараш кхоачашдара тIадерзаделга. Царна юкъедоагIа ераш: РСМД хьакъехьара Договор кхоачашде доладелга Iалашдар, 1988 шера хьалхарча ах шера СССР-аи США-неи юкъера стратегически наступательни герзаш 50 процент кIезигдара хьакъехьара Договори 1972 шерара ПРО хьакъехьара Договор нийса кхоачашдара хьакъехьара соглашении чIоагIъяр, дизза а массанахьа а ядерни герз дехкар, химически герз дехкареи цун запасаш дIаяхареи хьакъехьара конвенци кийчъелга 1988 шера чакхдоаккхар, Венски вIашагIкхетара доазонашкарча консультацешка Атлантикера Урале кхаччалца Европера герзащара низаши моллагIдар санна дола герзи кIезигдара хьакъехьарча переговорашка мандата барт белга сихагIа чакхдаккхар а уж переговораш 1988 шерехьа а дIайолаяр.

Кхыча паччахьалкхенашка шоаш деш дола кхайкаралаш социалистически мехкаша чIоагIду шоай хьаддача гIулакхащеи инициативащеи. Дерригача дунеи тIа дика уйла йолаш хилар гойтар санна лаьрхIад Советски Союзо чакхдаьккха — РСМД хьакъехьара Договор кхоачашдара ха хьатIа а кхачалехьа — ГДР-ереи ЧССР-ереи царца барт а баь ОТР-22 яха советски ракеташ араяха йолаяр. Дунеи общественносто боккха мах беш я кхыча социалистически паччахьалкхений укх тайпара инициативаш, ядерниии химически герзах мукъайола зона Балканашка хьаяра хьакъехьара Болгареи Румынеи предложени, Центральни Европе ядерни йоаца коридори химически герзах мукъа йола зонеи хьаяра хьакъехьара ГДР а Чехословаке а предложени, Центральни Европе герзаш кIезигдареи юкъера тешам чIоагIбареи хьакъехьара Польша план, и. кх. дI.

КМИД заседане белгалдаьккхар Европера стабильность чIоагIъяра кхы а низаш тIадерзаданза даргдоацилга, континента гонахьарча фордийи океанийи акваторешка тIема активность лохъяра хьадда гIулакхаш данза даргдоацилга. Цунца дувзаденна заседане дакъалоацаш хиннараша бакъдир, Европа Къулбаседеи бIарччача Арктикеи тIема низаш вIашдухьала лоаттаделга радикально лохдара хьакъехьара, цу регионах машареи цхьана гIулакхаш леладареи зона яра хьакъехьара, цу гIулакхаца хьашт долаш йолча паччахьалкхенаша эшаш йола переговораш, консультацеш, вIашагIкхетараш дара хьакъехьара СССР предложенеш шоаш хьаллоацаш хилар. Цар могадаьд Средиземноморьера — США-ца цхьана барт бара ларда тIа — ший тIема флот, ядерни герз тIадола кемаш а цунца долаш, арадаккха СССР кийча хилари укхазарча тIема-форда низий потенциала доазув оттадара тIаерзаяь цун керда инициативаши.

Шоай паччахьалкхенаш кхыча мехкащара конструктивни диалог шеръе кийча хилар хьа а хьокхаш, Софие хиннача заседане дакъалоацаш хиннараша цунца цхьана белгалдаьккхад, Европе чIоагIа машари кхерамзлеи лоаттаяра эшар континентера тIом дIабаьнначул тIехьагIара доазонаш дохаде йиш йоацаш хилар, паччахьалкхений территориально - политически реальносташ, суверенитети территориальни бIарчали лоархIаш хилар, массане тIанийца принципаши дунеи халкъашта юкъерча бокъон нормаши нийса лелаяр. Цу реальносташта моллагIча тайпара а шеко йолаш деш дола хIама дIахо йодача хана а чIоагIа юхатохаргда.

Дунеи тIа долаш долча кхохкама кхуврчехи конфликтехи вIаши дагабоалача хана бакъйир Гаргарча Малхбоале нийсхои а деррига чулоацаш а бола машар бара, ирано-иракски конфликт соцаяра, Афганистана чурча гIулакхашта моллагIча тайпара а чугIертилга соцадара ларда тIа цигара къамаш бартадоаладара а сихагIа политически наькъаца гIулакх тоадара а деша хьакъехьара социалистически мехкий позици.

КМИД решенеш — кердача тайпарча уйлай принципаш практике творчески юкъейоалаелга хьахьокхаш хIама да.

ТОАМ БАРГАХЬА БАЬККХА ГIА

ЦIий Iоухийташ юкъе этта дов тоадаргахьа гIа баьккхаб Никарагуа. Коста-Рикацарча доазон тIарча Сапоа яхача никарагуански поселке 29 марта чакхъяьннай Республика правительства викалаштеи контрреволюце лидераштеи юкъе хиннача переговорий аргIанара раунд. ХьалхагIа тIанийца хинна 60 дийнахьа тIом соцабара хьакъехьара решени кхоачаш а еш, 1 апреле денз оагIонаша барт баьб, машар беча юкъа герзаща кийчъяь ерригa контрреволюционни формированеш вIашагIтохаргйола лаьрххIа зонаш хьаяра хьакъехьа. ВIашагIкхетаре иштта лаьрхIад машара наькъаца дов дужадара йола переговораш Сапоа дIахо яхьа.

Къамаш барта доаладеш баьккхача эггара хьалхарча хаьддача гIанах бола хоам чIоагIа раьза болаш тIанийцаб хьал тоаде а цIий Iоухийташ юкъе этта дов хьалхьедеш йола США массехк шера юкъегIертилга соцаде а хьашт долаш мелбараша. Коста-Рика президента О. Ариас аьннад, Сапоа баь барт, регионерча пхе мехка президенташа соахка августе кIал кулгаш яздаьча Гватемальски соглашене юхьиг дIайолаяь йолча «Центральни Америкера гIулакх машара наькъаца къоастадара процессана, хетаргахьа, эггара лоархаIмегIа дола хIама да». Испане правительствана керте латтача Ф. Гонсалеса, тIом соцабара хьакъехьара соглашени мога а еш, белгалдаьккхад: «Тхо принципиально духьала да цхьа мохк вокх мехка чурча гIулакхашта юкъегIертара».

ХIанз хьалхара иштта тIаэцаш дац Вашингтоне тIехьарча хана Никарагуа кхоачашдеш дола маллагIа а позитивнидар. США администраци ла могаш яц ший интервенционистски планаш йохаш хилар. Американски столице мел могар ду хIанз Сапоара переговораш йохае гIерташ. Никарагуа президента Д. Ортега белгалдаьккха ма хиллара, КIайча цIено моллагIа а бахьан лех контрас хьаллацара. Цо духхьал Iоткъам а беш США конгрессо могадаьд контраса кердача тайпара гIо дара 48 миллион доллар хьожаделга. Викалий палата а сената а резолюцешка цу деша хьакъехь белгалдоах, из ахча духхьал «гуманитарни» гIо дара мара гIоргдац, ала гIерташ. Цхьабакъда дика ховш да, соахка цу тайпара бахьанаш а доахаш, ВIашагIкхийттача Штаташа доккхийча боарамех контраса герз, боеприпасаш, тайптайпара тIема кхоачам лоаттабаьлга.

Мелла чIоагIа Вашингтоне церагаш вIашагIхьекхайой а, бакъдар бакъхила деза: Центральни Америкерча машара халача наькъагIа нийсача оагIорахьа лоархIаме гIа баьккхаб. Цхьа бахьан доацаш дац кхыметтел США конгресса викалий палата спикера Райта белгалдаккха дезаш лархIар: «Кхетаде ха я Рейгана администраце никарагуанцаша шоай мехка кхоане шоаш къоастае езаш йолга, арахьара цхьаккха саг юкъе ца а гIерташ. БIарччача ворхI шера тIом баьб оаха Никарагуана духьала. Цар гаваиашка минаш увттаяй оаха, порташка бомбаш чуйийттай, ахча, герз, тийннад, инструкторaш ахийтаб оаха цу мехка правительство йохае гIерташ. Цхьабакъда, цунах цхьаккха а хIама хиннадац».

Геннадий ШИШКИН.
(ТАСС).